

PENTLENÍ NEVĚST A DRUŽIČEK NA JIHOVÝCHODNÍ MORAVĚ

Poznámky k vývoji obřadní úpravy hlavy

Ludmila Tarcalová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Pentlení jest zvláštní svatební úprava hlavy nevěsty a družiček a jest tak nápadná a po většině tak malebná i odchýlná od nynějšího obvyklého věncení družiček i nevěst selských a městských, že věru stojí za to, aby přátelé národopisu a kulturní historie, ano i malíři naši na ni byli upozorněni co nejdůležitěji...! (Josef Klvaňa)¹

Lidový oděv s řadou krojových součástek si přirozeným vývojem vytvořil podobu, kterou má v současnosti. V každém období byl znakem nositele, jeho věku, kroj prozrazoval sociální stránku, příležitost, ke které se oblékal, ale i pohlaví a stav. Nejen samotné oblečení, ale především speciálně upravená hlava a patřičně ozdobená pokrývka hlavy, byla určujícím geografickým či stavovským znakem.

Ze široké problematiky úpravy hlavy a jejího pokrytí jsme se zaměřili jen na obřadní úpravu hlavy nevěst a družiček na jihovýchodní Moravě. Názvů pro obřadní úpravu hlavy bylo hodně, např. *vínky, pentlení, pártá, čepení, drůžení, huadění, věncení* či *věnečky*. Nevěsty a družičky pak bývaly *zapentlené, začepené, zahuaďené, zadružené* apod. O vývoji pentlení, ale v širší oblasti než je námi vymezená, pojednal Josef Klvaňa již v roce 1895. Výchozím materiálem pro vytvoření vývojové řady pentlení nevěst od začátku 19. století do současnosti se nám stala Klvaňova studie spolu s pracemi Čenka Zibrta, Zikmudna Wintra, Antonína Václavíka a také Dokumentace krojů Slovácka vydávaná Ústředím lidové umělecké výroby v 50. letech 20. století. V předkládané studii se budeme snažit postihnout změny v pentlení způsobené především přibíráním nových zdobných prvků na základní stuhu, postupem času upouštění od některých jednotlivých součástek a přijetí dalších radikálních změn ve výzdobě hlav nevěst a družiček.

Vývoj nejstaršího typu pentlení

Každé svobodné děvče chodilo prostovlasé. Obvykle si česalo vlasy z čela nahoru na hladko a uprostřed *pěšinku, půtec*. V týle si děvčata splétala jeden cop *lelík, vrkoč*, který měla volně položený na zádech. Do copu si vplétala stužku, užší *pentličku* a tu si na konci svázala. Ve svátečnější dny si na konec copu uvazovala širší květovanou stuhu – *mašli*. Písemné a ikonografické práce uvádí, že si svobodná děvčata již ve středověku splétala copy a celé ovazovala stuhami. Další stuhu uvazovala přes čelo; chudší jednoduchou, obyčejnou, bohatší pak širší a různě zdobenou. Zikmund Winter² se zmiňuje o úpravě hlavy selských děvčat ze 16. století, která *proplétala sobě vlasy vrkoči hedvábnými a jinými barevnými, stejně jako městské panny. Také přivazovala sobě venkovská děva pentlíky a hedvábné tkanice na hlavu. Když později tuto pěknou módu měšťky zavrhly, zůstal vrkoč a pentlík součástí selských krojů*. Stuha vázaná přes čelo – *čelová pentle, stužka, pentle, předkánka* nebo také *pentlík* byla v jednotlivých obdobích různě široká s dlouhými konci na zádech; obvykle ji nosila děvčata ke slavnostnějším příležitostem. Tato pentle se stala základem svatebního úboru hlavy, jež se v lidovém prostředí v mnoha regionech Slovácka dochovala dodnes. Časem bohatší a zdobnější pruh kladený za čelovou stuhu zv. *pentle* či *tkanice* se mnohdy změnil v jednu nejdůležitější část, která halila vlasy na čele s názvy *kánka* (od tkanice), *gánka, pentlík* (od pentle), *halenka* (od halení), *pártá* (od porty) a dala základ dalšímu složitějšímu věncení. Z obou navázaných pruhů na čele a nad čelem visely stuhy až do poloviny zad. V oblasti jihovýchodní Moravy bylo méně obvyklé používat názvu *víněk*, jež byl synonymem již zmíněného pruhu – stuhu označující svobodné děvče.

Na přelomu 18. a 19. století se místo širokého pruhu stuhy začal používat pruh plátna, který u některých pentlení zůstal podkladovým pruhem. Na něj se pak uvazovala zdobná stuha – *kánka*. Postupem času se tento pruh plátna *šatka* uvazovaná v týlu a přečnávající z *čelového pruhu* – *kánky*, začala zdobit vyšitím. U většiny pentlení zůstaly stuhy nad čelem součástí pentlení, avšak šatka se stala samostatnou krojovou součástí k pokrytí hlavy svobodných děvчат. Až vdané ženy si zahalovaly hlavu plachtou, rouškou, šatkou či šátkem apod.

Za *kánku* na temeno hlavy se uvazoval *věneček* – jedna nebo tři kokardičky z pestrých stužek, z nichž obvykle prostřední byla zdobená spletenými větvičkami rozmarýnu. V létě byl věneček uvitý z živých, v zimě z umělých květin, doplněných živou zelení. Přibíráním této části – *věnečku*, *korunky* a upevněním na temeno hlavy, se pentlení zvětšilo. Copy visící na zádech zřejmě vzhledově nekorespondovaly se stuhou na čele a věnečkem, korunkou, proto omotány stuhou se začaly stáčet do drdůlku okolo hlavy nebo v týle do *vrkoče*. Počet naskládaných stuh jdoucích od korunky až do poloviny zad se časem zvětšil a vytvořil další samostatnou část *fábor*, *ocas*, *vis*, *visák*, *kyta*, *vrkoč z pentlí* apod. Čtyři zmíněné části pentlení složeného z plátěného pruhu *předkánky*, *kánky*, na temeni malého *věnečku*, spíše v podobě korunky a z týlu *visící pentle* na zádech, patří k nejstaršímu typu věncení či pentlení na jihovýchodní Moravě.

1. Nejstarší typ pentlení ze stuh nad čelem, korunky a zadních pentlí je nošené dodnes. Dolní Němčí 2008. Foto L. Chvalkovský.

2. Pentlení – nad čelem se zdobnou stuhou *partou* a korunkou, vzadu s visícími pentlemi, se nosí i v současnosti. Starý Hrozenkov 2008. Foto L. Chvalkovský.

Nejstarší dochovanou podobu pentlení, jež je sestaveno především ze samých pentlí, které berou nevěsty a družičky dodnes na sebe k svatbě i dalším církevním obřadům, můžeme doložit z **Dolního Němčí**. Zde má nevěsta pokrytou hlavu navázanými stuhami – *stužkou* nad čelem, která vede za uši a stuhou – *kánkou*, obě jsou bohatě zdobené našitými ozdobami. Na temeni hlavy je připevněn *věneček* (korunka) z kvítků, sklíčků, patáčků a zrcadélek a vzadu

3. Starý typ pentlení z Březové, sestávající z kusu látky nad čelem, *párty*, zadních stuh a korunky, zanikl. Březová 1893. Foto J. Klvaňa.

4. Pentlení ve Strání má kromě základní šatky a vzadu pentlí nový prvek k překrytí týlu – dýnko. V posledních letech nevěsty nosí kulatý věneček s copem. Strání 2008. Foto L. Chvalkovský.

je přivázaný *ocas* ze tří stuh. Dodnes, i když má přezdobenou podobu a připomíná dětský čepeček *karkulku*, je prototypem nejstaršího pentlení na jihovýchodní Moravě.

Pentlení v kombinaci s pruhem plátna či šatkou, což patří k nejstaršímu typu úpravy hlavy přetrvalo v oblasti moravsko-slovenského pomezí. Pentlení nevěsty na **moravských Kopanicích**, nazývané *parta*, se vkládalo na hlavu po částech. *Nejprve se vlasy v týle upravily do vrkoče, který se obtočil kolem hlavy. Přes vrkoč se do týla upevnily pentle splývající na záda, v horní části ještě přeložené napříč několika řadami pentlí. Přes čelo se ovíjela vyšíváná, na úzko složená šatka, která se uvazovala v týle a nad kterou se přivazovala parta – stuha pošitá perličkami a zrcadélky. Na temeno hlavy se přivázal k partě korunkovitý věnec doplněný zelenými rozmarýnovými větvičkami.*³

V **Březové**, kde se pentlení začalo nosit už od druhé ohlášky, ale se nedochovalo, vypadalo takto: *K pentlení brali kus plátna, jeden loket dlouhý a ¼ lokte široký, na obou koncích vyšitý a krajkami zakončený na způsob šatky. Ten se položil přes hlavu, aby vyšité konce splývaly dozadu a tu se pevně uvázal. Na to omotala se celá hlava širokou červenou pentlí, jejíž konce nechaly se viset vzadu. Někdy i květinové pentle užší se ovazovaly před červené ovinutí. V týle se otočil vrkoč, tu skutečné vlasy, omotané hedvábím tak, aby je bylo vidět v týle. Kolem vrkoče na temeno se položila pártá, asi šest cm široká stuha se zrcadélky a knoflíčky. Ta se na zadu hlavy pevně utáhla. Na uvázání se připojila změt pentlí s ozdobenými špendlíky, brožím podobnými. Asi pod uši, které se celé pentlení zastřou připevní se červené podvazky z nepředěného hedvábí. Ostatek vlasů kolem vrkoče se zakrýval často kvítím a listím bez růžiček. Nevěsta však dostává rozmarýnové větvičky. Na samé témě hlavy a navrch pártý připevní se malý věnec, spíš korunka z krámských květů a trásní.*⁴

Další stupeň vývoje pentlení – přibírání dýnka a věnce

Naše předpoklady ve vývoji zdobení hlavy nevěst a družiček nám dotvrzuje pentlení ze **Strání**. U straňanského pentlení se kombinuje používání čelových pentlí na první a druhou ohlášku a od třetí ohlášky a ve svatební den se od nich upouští; vystřídá je šatka. Tyto tradiční praktiky nás utvrzují o podobě původního nejjednoduššího obřadního zdobení hlavy nevěst. Na straňanském pentlení je také vidět posun ve vývoji pentlení. Zde je zřejmý přechod od krytí vlasů v týle volnými stuhami k pevnému *dýnku* řadami přeložených pentlí. Vzadu se na vrkoč přivazovala *kyta* tvořená z pentlí, visících vzadu stejnoměrně na záda. Ta se přeložila tvrdým papírem a napříč pokladla dalšími pentlemi, s přiléhavým názvem *zahlázka* (dýnko, obálenka), jež překrývala mnohdy neforemný vrkoč. Na temeno se místo kánky položil *ručník* (šatka) z bílého plátna, na dvakrát složený, v týle pod kytou svázaný na uzel. Za nový kus pentlení pokládáme tu část, která překrývá vrkoč, což u původních pentlení zastávaly visící stuhy nebo jen spousta kvítí, listů a u nevěsty vpletený rozmarýn. Tato část pentlení měla hodně názvů, *zahlázka*, *dýnko*, *dénko*, *obálenka*, *obálenica*, *klobúk*, *bednění*, *vrkoč s bálešem*, *pupena*, *týlo s pantlama*, jež si ženy vytvářely z různě naskládaných stuh do různých podob.

Za změnu ve vývoji můžeme tedy pokládat přijetí praktické součástky jež překrývá vrkoč. V pentlení se upouští od uvázání šatky (ta se jako samostatná krojová součástka svátečního a obřadního kroje dodnes uvazuje v oblastech Uherskobrodsko, moravských Kopanic a Hornáčka) a nastává další postupné obohacování přibíráním dalších zdobných částí.

5. Hornácké pentlení jen s korunkou, časem přibyl i věnec. V současnosti se nosí a má pět základních částí – *kánku*, korunku, *dýnko*, věneček a pentle v týlu. Velká nad Veličkou 1895. Foto J. Klvaňa.

Asi od poloviny 19 století se novou součástíku pentlení stal *věnc*, který přibyl ke čtyřem základním částem – k pentli na čele, věnečku – korunce, dýnku k překrytí vrkoče a stuhám v týle. *Věnc* z umělých květů, různě nazývaný, v jednotlivých obdobích rozdílně velký či objemný, tvaroval pentlení do šířky i výšky. Typem takového, stále nejprostšího pentlení, obohaceného o věnc je *huadění* z Hornácka.

Hornácké pentlení má pět základních součástí, které se připevňují k hlavě postupně. Jako první se dává na hlavu korunka – stojatý *věnc* s *trasadlem* (rybí ocas) s vějířkem sklených vláken zhotovený z umělých květů. Dvě zdobné červené kuličky z vlny zv. *gučky* se připevňují k uším. Tradiční červená *predkánka* se položí přes čelo tak, aby vlasy rozdělené poutcem a hladce sčesané byly vidět. Na ni se položí *kánka*, která již není jen stuhou, ale pevným vyztuženým pruhem zcela zaplněným výšivkou z lesklých skleněných korálků, vzorem do růžic, jejichž středy tvoří zrcadélka. *Dýnko* čtvercového tvaru se položí vzadu a dobře se přišije přímo k obaleným lelíkům. Je ozdobené naskládanými mašličkami do podoby růžiček. K němu jsou připevněny i stuhy kryjící týl, zde zvané *týlko* s *pantlama*, splývající na zádech. Jako poslední se nasadí *kulatý věneček*, který se položí za kánku. Po více než sto letech nezměnilo svoji podobu a dodnes se nosí při obřadních a slavnostních příležitostech. Ve Velké nad Veličkou je dodnes pentlení na spáncích doplněno ozdobnými *gučkami* vlny; v jiných oblastech jsou na uších zv. *mašličky k uším*, *náušnice*, *záušnice*, *podvazky*, *stužky do uší* z mašliček apod.

6. Zaniklé mařatické pentlení sestávalo z pěti základních prvků – čelenky – *kánky* (*predkánky*), věnce, dýnka – *vrkoča* s *bálešem* a v týlu z *fáboru* z pentlí. Mařatice 1890. Foto J. Klvaňa.

Zdobnost – základ dalšího vývojového období

Pentlení z Horňácka můžeme pokládat za předěl ve vývojové linii úpravy hlavy nevěsty. Patří k nejjednoduššímu pentlení, přitom již nechybí žádná z pěti součástí, což činí základ pentlení nošeného v širší oblasti jihovýchodní Moravy. Tam však vykazuje větší objemnost a dekorativnost, která je způsobena hlavně tím, že koncem 18. a začátkem 19. století se v lidovém oděvu začaly uplatňovat nejen domácí materiály zhotovené podomácky nebo řemeslníky, ale i z domácích, rakouských a slovenských manufaktur. Především pestrý kartoun, jemné sukno, bílou a červenou bavlnu a další potřebné krojové doplňky dováželi obchodníci a formani na trhy a jarmaky. Tu si mohli kupující vybrat podle svých majetkových možností. Stuhly často děvčata a ženy odkupovaly od překupníků *handrláků*, kteří za staré šatstvo dávali stuhly harasky, pentle a další drobnosti. *Voničkárky* nabízely svůj rozmanitý sortiment široce rozprostřený na zemi, aby si zájemci mohli dobře vybrat. Jednalo se jak o samotný materiál na voničky, věnce a nebo již hotové výrobky, jež dávaly nastávajícím družičkám, mládencům, nevěstám a ženichům možnost si vybrat a nakoupit vše potřebné.

Pokud lze mluvit o změně, pak u pentlení nastala ve značném zvětšení velkého věnce pokládaného na hlavu (od ucha k uchu), zhotoveného z velkého počtu umělých květů a stuh, čímž se objem pentlení zvětšil. Nutná byla i výměna starých částí za nové v důsledku opotřebovanosti a sešlosti. Takto upravenou hlavu nevěsty s věncem známe z Kunovic, jehož podoba od poloviny 19. století ve svém vývoji ustrnula a nosí se dodnes. Kunovická úprava hlavy je celkovým vzhledem nejbližší pentlení z Horňácka. I zde se posazuje za uši a věnec, jak se zde pentlení nazývá, není až tak velký, ale je typologicky starší, než které se nosilo ve stejném období na Uherskohradištsku. Používá se k obřadním záležitostem dodnes, uherskohradištské známe jen z muzejních sbírek.

Kunovické pentlení je velmi starobylo posazené do čela, s čelovými stuhami vedenými za uši. Skládá se z lepenkového kulatého dýnka – *klobúka*, který se vplétal čtyřmi šňůrkami

7. Kunovické pentlení doznalo nejméně změn. Má čelenku - *kánku*, velký věnec - *šilión* s kounkou, dýnko - *klobúk* a v týlu *ocas* z pentlí. Kunovice 2008. Foto L. Chvalkovský.

8. Pentlení na Veselsku má tyto základní části: čelenka - *kaňka*, dýnko - *vrkoč*, věnec a *visák* ze stuh v týlu. Časem přibýly ozdoby k uším. Dnes se pentlení v této podobě již nenosí. Hroznová Lhota 1894. Foto J. Klvaňa.

pevně do vlasů na temeni hlavy. Na okraji se ovinovalo modrou pentlí tak, aby sahala až do poloviny čela. Těsně nad okraj pentle se vložila *kánka* – čelenka z pruhu červeného sukna, zdobeného perličkami a zrcadélky. Vroubila čelo a působila jako nejzářivější součást pentlení. Věncem z umělých květin a lesklých perliček a plíšků *šilionem* se obtáčela hlava nad kánkou. Zde vyniká větší korunka, kterou můžeme vidět i u starších jednodušších čepení v Březové či Starém Hrozenkově. Ta se časem stala součástí velkého věnce. Spozuje se na dýnko a má podobu válečku, jež je vysoký asi pět centimetrů, a je zdobený skupinkami po čtyřech penízích ze zlatožlutého plíšku a perličkami z foukaného skla. Vzadu pod temenem hlavy se přivazuje *růžička* – kytice umělých květin, která zakrývá šňůrky, jimiž jsou k vlasům přivázány stuhy – *ocas*.

K velmi starobyle působícímu patří i pentlení z **Uherskohradištska**. Má jedinou výjimku, že se běžně nenosí, neboť se nedochovalo. Pentlení podle muzejního vzoru asi z roku 1895 si zhotovila Jitka Feldváblová ze Starého Města v roce 1998 a ke své svatbě v roce 2002 Gabriela Vavřínková-Černíková z Huštěnovic. Bohatě zdobené pentlení z Uherskohradištska – Kostelan, Mařatic, Jarošova či Sadů, se nosilo jen do přelomu 19. a 20. století. Jedním z důvodem jeho zániku byla pracnost při ustrojení a nepohodlnost v nošení. Pentlení bylo přišito k vlasům, takže nevěsty a družičky je po dobu svatby nemohly sundat z hlavy, spávaly často i po tři noci jen s hlavou položenou na stole. Další příčinou byla blízkost velkého města, kde byly nevěsty ovlivněny městským způsobem života i módou a tedy přijaly praktičtější způsob zdobení hlavy. Přesto, že se hradištské pentlení zachovalo jen v muzejních depositářích a fotografické dokumentaci, můžeme je přiřadit k starému typu věčnění, neboť vykazuje všechny prvky původního pentlení. Zádni část pokrývá kotoučovitý *vrkoč s bálešem* (dýnko) ušitý z pentlí a uprostřed s malým věnečkem, z kulatého *věnce* se třemi čertíky, jež tvoří *korunku*, která je z chumáčků *přádeného* skla; věnec je dále zdobený zlatými drátky, plíšky a velkými umělými květy. Nad čelem je pentle, obvykle modrá, pak *gánka*, bohatě zdobený pruh skleněnými perličkami a zrcadélky. Ze zad visí bohatý *fábor* z mnoha širokých stuh. Pentlení bylo posazené za uši, které se překrývaly *mašličkami k uším*.

Typově a typologicky uherskohradištskému pentlení odpovídají stará pentlení z **Veselska a Uherskoostrožska**, která se během let „zdokonalila“ ve výzdobě a objemnosti. Přibírají další drobné doplňky, hlavně výzdobu k překrytí uší – jinde nazývané také *podvazky*, *růžičky k ušám* apod. Stejně jako u předcházejícího typu, i zde na Veselsku se spletly vlasy do tří copů, do kterých se vpletl kus látky. Copy se dotočily a vytvořil se tak vrkoč. Pak se *vrkoč* (dýnko) dozdobil naskládanými pentlemi, po obou stranách po třech a na ně další. Celý střed byl poset drobnými stužkami v podobě kokardiček, drobných voniček z umělých květin a rosteného zeleného rozmarýnu. Týl kryly dvě širší stuhy zv. *visák* s velkou mašlí z bílého hedvábí. Hlava se dozdobila zeleným asparágem, prostředek dýnka umělými pomněnkami a do středu se dal věneček. Na čelo se upevnila čelenka *kaňka*, bohatě posítá zrnečky, zrcadélky a perličkami, podobnými ovsu či ječmeni. Naposledy

9. Staré ostrožské pentlení má klasickou sestavu z pěti částí – *pantla*, *kánka*, dýnko – *vrkoč*, věnec *šilion* s vějířkem třepení, *visák* ze stuh v týlu a *růžičky k ušám*. Ostrožská Nová Ves 1892. Foto Josef Klvaňa.

se dával věnec z bílých umělých květín a jiných ozdob a dvě umělé myrty až k uchu. Nakonec se uvázala na čelo stuha se dvěma konci ven na každou stranu a sešpendlila se s *kaňkou*.

Velkou přezdobenost získalo pentlení z **Uherskoostrožska**. Pentlení mělo původně kulatý tvar, avšak připevněním voničky či umělé kytičky s *třasadělkem* – třepením ze skla na vrch hlavy k vrkoči nad pentlení se v Blatničce, a dalších obcích Uherskoostrožska stalo identické. Během doby na sebe toto pentlení nabralo spoustu drobných dekorativních součástek, jež vytvořily celek, vynikající svojí zdobnou přebujelostí. Na tomto pentlení se nejvíce odráží snaha po okázalosti, především v současnosti, kdy se stále nosí. Vyšší korunka tvoří pentlení hodně vysoké a užší, je spíš zašpičatělého tvaru. Je také sestavené z původních pěti částí, nasazované hodně do čela. Bohatý je hlavně věnec, který končí již zmíněnou *korunkou* z *vějířem* třepení (štetičky) z bílých vlasů zv. *věnec kupovaný*, nad čelem má posazenou *pantlu*, *kánku* a *věnec – šilion*. Týl zdobí *dýnko* ze stuh a *visák* z mnoha širokých hedvábných pentlí, po stranách jsou uši překryté velkými *růžičkami k usám* ze sešitých stužek. Od předešlých se v současnosti odlišuje tím, že se časem sešily všechny součástky pentlení v jeden celek a vytvořila se jedna bohatě zdobená oděvní součástka v podobě čepce. Úprava hlavy se tím velmi zrychlila.

Pevná obálenska – součást pentlení

Všechna další pentlení jsou daleko bohatší. Z důvodu náročného zdobení, především velkých a těžších věnců a dalších zdobných součástek, dostávala větší význam ta část pentlení, která kryla spletené vlasy do drdolu, vrkoče – *obálenska*, která je známá pod mnoha místními názvy. Tento pevný základ, často zhotovený jako podložka z loubku, slámy, drátu či vypaných látkových válečkovitých *obálenic*, býval často i součástí uzavírané šatky nebo

10. Pentlení na Uherskoostrožsku získalo časem na bohaté zdobnosti. Dnes je sešité v jednu součást, která se klade na hlavu jako čepce. Ostrožská Lhota 2008. Foto P. Švehla.

11. Bohaté vlčnovské pentlení s tradiční sestavou stuha na čele – *halenka*, zdobná stuha – *gánka*, dvě *náušnice*, *fábor* ze stuh v týle a *obálenica* (dýnka) s podložkou z loubku, která je podpůrnou součástí objemného pentlení. Vlčnov 2008. Foto L. Chvalkovský.

šátku vdaných žen. Tato změna se týká především pentlení z **Vlčnova**, kde je sestava stejná, podobně jako u starých uherskobrodských typů pentlení, které se však v této podobě nedochovaly (Újezdec, Nivnice, Horní Němčí, Těšov, Havříce, Prakšice a Pašovice). Zde upoutá nadměrný kulatý věnec. Nejstarší stuha halící vlasy *halenka*, jež vždy schovávala vlasy v čele a nebo byla málo nad čelem, se časem posunula až do poloviny hlavy. Týlová část (dýnko) byla překryta *obálenkou*, již pevnou součástkou, na kterou jsou naskládáné stuhy do vějíře. Je možné, že v obcích, kde se začala pro upevnění pentlení k hlavě používat podložka – pevná obálenka, se pentlení posunulo více do zadu. Prakticky provozní důvody tedy změnilly původní vzhled. Na *halenku* je přivazovaná perličkami bohatě vyšíta *ganka* se *dvěma náušnicemi*, tvořenými stuhami s květem uprostřed, a velký *kulatý věnec*. Týl hlavy je zdobený květy a *fáborem* visících naskládaných stuh. Znakem poctivosti vlčnovských nevěst je dodnes rozmarýnový věneček připevněný nad čelo na pentli – halenku. Do současnosti nebylo vlčnovské pentlení nevěsty nahrazené žádným typem věnění.

Stejného typu je i pentlení **luhačovického Zálesí**, ne však bohatostí, ale původní sestavou, kterou popsal přední znalec tohoto regionu Antonín Václavík. Oproti vlčnovskému se

12. Na luhačovickém Zálesí již starý typ pentlení zanikl. V základní sestavě mělo *kánku*, *kokardu* – korunku, rozmarýnový věnec a *visák* v týlu ze stuh, *dýnko* – *obálenku* vycpanou slámou. Pozlovice 1920. Foto A. Václavík.

dnes se již nenosí. Na upravené vlasy, které se často nadplétaly se dala dozadu obšitá vysoká *obálenka*, vycpaná slámou, kterou nosívaly vdané ženy pod čepci. Po obvodu takto upravené obálenky byly našity hustě vedle sebe vysoké smyčky, *frče*, které byly z tuhé červené stužky. Toto celé bednění se přišilo na vlasy. Na prostor mezi *náčelenkou* a stuhou, která přitahovala obálenku se připevnila parta zvaná *kánka*, která bývala utkána ze zlatých a stříbrných nití a později byla nahrazena páskem potaženým tvrdým kovovým lupenem zvaným *chřesták*. Na zádech byl tzv. *visák* – několik pestrých stuh. Středem týlu je posazena vyšší *kokarda* ze stužek a na stuze při obálence je našit rozmarýnový věnec. Později byla na obálenku nasazována místo kokardy *korunka*.

Nelze v této části pojednání o pentlení nevzpomenout i pentlení z Dolního Němčí, které svou stavbou patří k nejstaršímu a nejjednoduššímu typu. Přesto během času získalo plátěnou obálencu – plátěný čepec s pevnou trojúhelníkovou výztuží, která se přivazuje na hlavu jako první. Na ni pak již popsané další části pentlení. Přítomnost této součástky můžeme vysvětlit jen praktickou potřebou.

Ochuzené tradiční pentlení

V severozápadní části Slovácka, od **jižního a severního Kyjovska, přes krojový vracovský ostrůvek, Strážnici až k Buchlovicím**, byly nevěsty od konce 19. století *zapentleny* či *zadrůženy* do daleko jednoduššího pentlení. Vznikla nová sestava, než známe z východnější části jižní Moravy. Mnohdy se úprava hlavy nevěsty v jednotlivých obcích lišila v drobnostech,

13. Starší typ jihokyjovského pentlení se stužkou držící korunku – kokardu a bohatým dýnkem ze stuh a visícími stuhami do poloviny zad. Vacenovice 1890. Foto J. Klvaňa.

14. Jihokyjovské pentlení, které se nosí dodnes nemá věnec a čelovou pentlí. Ta se posunula na temeno hlavy v podobě tenké stužky. Ze staré sestavy zůstala *korunka*, v týlu dýnko – *pupena* z pentlí a port a pentle sahající do půl zad. Milotice 1963. Foto archiv Slováckého muzea.

avšak hlavní změnu přijaly všechny výše zmiňované krojové okrsky. Ve výše jmenovaných oblastech zaznamenáváme absenci *velkého věnce* a především *čelové pentle* i *kánky*, která se posunula zcela na temeno hlavy. Pentlení **jihokyjovské** mělo věneček nad čelem (původní kánka) ze svinuté pentle do závitku a z *pentlíku*, zde se tím rozumí stuhy, které se kladly kolem věnce. Nad věnec se připevnil tzv. *kopeček* (korunka) – vysoké kolečko sestavené z pentlí a kvítí. Do týlu se dávalo dýnko zv. *pupena* z pentlí a port. Tyto pentle pak splývaly dolů asi do půl zad. Této skutečnosti odpovídá i popis pentlení z Rohatce, jež je samostatným krojovým typem. U mladšího typu jihokyjovského pentlení má pentle ještě podobu širší stužky a pak jen tenkou stužku za týlem hlavy, kdy již nemá funkci krytí vlasů, ale jen ozdoby. Podobně popisuje i věnčení Klvaňa z Dubňan. *Na jižním Kyjovsku v Dubňanech je pentlení jednodušší. Přes čelo pentle, kolem níž nevěsta má rozmarýn, nad čelem vrkoče z pentlíček a vzadu růžicovité dýnko z pentlí a zrcadel, tzn. kotůlek a pod ní změt pentlí na záda sahajících.*⁵

Kroj ve **Vracově** se svými součástkami vymyká od okolních a tvoří tak samostatný krojový ostrůvek. Osobitý a lehce znatelný je i v pentlení. Svým složením se sice podobá výše popsanému jihokyjovskému, ale přece je celkový vzhled je jiný. Způsobuje ho upuštění od

15. Pentlení v Rohatci má širokou *kánku* s *kokardou*, dýnko tvoří kotouč z naskládaných pentlí. Rohatec 1937. Fotoarchiv Slovákčého muzea.

16. Pentlení z Vracova je ze tří dílů – *kánka*, *pentlík* a *kvítková korunka se stuhami na zádech*. Vracov 1935. Fotoarchiv Slovákčého muzea.

velkých zdobných součástek, především okázalého věnce. Nynější pentlení se skládá ze tří dílů, které se samostatně připevňují na hlavu nevěsty a družek. Je to *kánka*, *pentlík* a *kvítková korunka se stuhami na zádech*. Kánka je pruh vyztuženého plátna, s našitými řadami perliček z foukaného skla ve stříbrné barvě, takže vyplňují celý obdélník *kánky*. *Pentlík* (dýnko) se skládá z kolečka z lepenky, které je obtočené a obšité červenými harasovými nebo hedvábnými stuhami. Na toto kolečko jsou pak po celém jeho obvodu našity mašličky z červené vzorované stuhy. V přední polovině je umístěno pět dvojitých mašliček, jejichž smyčky a volné konce jsou krátké, v zadní polovině kolečka mají tyto mašličky již jen tři volné konce, které splývají do poloviny zad. Toto kolečko se posazuje na temeno hlavy a zpevňuje přišítkám do vlasů. Do středu tohoto kolečka je drátem připevněna tzv. *korunka*. Je to v podstatě úzká trubička z lepenky asi 6 cm vysoká a na ní jsou připevněna umělá kvítka, zelené lístečky barevné skleněné kuličky z foukaného skla. Na vrcholu pak je ozdoba ze stříbrných kroucených skleněných drátků. Korunka tvoří vrchol pentlení nevěsty, ovšem tato ozdoba je dosti malá, k velikosti hlavy proporcčně nevyvážená, takže dojem není zcela

harmonický; působí tu spíše jakási odlišnost a svéráznost. Nutno ještě uvést, že nevěsta mívá na červeném kolečku snítku rozmarýnu.

U mladšího pentlení na **severním Kyjovsku**, stejně jako na Strážnicku se upustilo od ozdob ze stuh, především od temenní stuhy s kokardou, ale pentlení se přizdobovalo umělými květy. Před samotným *zadrůžením* se vlasy rozčesaly na *půtec* s pěšinkou uprostřed a pevně

17. Týlová část pentlení nevěsty, kde chybí celá nejstarší přední část – *předkánka*, *věvec*, *korunka*. Boršov 1899. Foto J. Klvaňa.

18. Týlová část hlavy nevěsty. Dýnko ozdobené umělými květy a visícími pentlemi. Sudoměřice 1897. Foto J. Klvaňa.

se zapletly. Na týle hlavy se svázáním vlasů tak udělal jakýsi kotouč, na něj se připevnil dvě růžice. Vrchní menší, tj. *kopeček* (korunka) a dolní větší *pupena* (dýnko) byly zhotoveny z mnoha metrů červených, bílých a malovaných pentlí. Kolem hlavy do týlu se dal věnec z umělých květin obyčejně z konvalinek, pomněnek a růží, které se střídaly s barevnými skleněnými kuličkami, kterým se říkalo *baňky*. Z věnce se rozbíhaly paprskovitě kolem hlavy stříbrné kytičky, kterým se říkalo *třásně*. Korunka *kopeček* se upevňoval uprostřed hlavy na pentli uvázané dozadu. Je to kytka z kvítků a třásní. Zpod *pupeny* – dýnka splývají kratší neširoké pentle na záda *na visato*. Nevěsta mívá kolem dýnka rozmarýnové větvíčky. Stejný typ pentlení nacházíme u typu kroje mutěnicko hovoranského.

Ještě zjednodušenější mají pentlení na **Strážnicku**. Ze starých popisů víme, že nevěsty a družičky bývaly zapentleny a pentlení se skládalo také ze tří částí – z kánky a kotůca a na něm byly přivázány jednobarevné pentle. Na začátku 30. let 20. století měly družičky v Sudoměřicích a Petrově v týle věneček z barevných květů a pentlí jako dýnko, *dýnkovité pukličky se strakatými pentlemi* a kolem jejího okraje zelené listy, nevěsta rozmarýn. Níže k týlu byly připevněny mašle ze širokých květovaných pentlí, často sahající až po pás nebo ke spodnímu okraji zadní sukně. Pentlení tedy pozbylo i *kánku*, věnec se do této oblasti vůbec nedostal. Dnes nosí strážnické nevěsty a družičky v týle dýnko z bílých pentlí, které má kulatý tvar, kolem něho je věneček a zelené snítky, u nevěsty rozmarýn. Za týlem je připevněna navázaná mašle ze široké bílé pentle, často sahající hodně pod pás. Mašle tvoří pod *pukličkou* – dýnkem jakousi holubičku.

K podobnému typu pentlení, kdy chybí kánka i čelová stuha patří i **buchlovické pentlení**. Ve své konstrukci je pentlení vcelku jednoduché, odpovídá celkovému rázu kroje. Je v podstatě spojeno v jeden celek, neboť se skládá z plátěné obálky a na ni je pevně našitá veškerá výzdoba. Čelovou pentli zde nahrazuje první věneček nad čelem od ucha k uchu. Druhý věneček je umístěn nad ním je ještě bohatší, zastupuje vlastně kánku a je proto obyčejně vyzdoben zrcadélky a jinou třpytivou ozdobou. Po tomto druhém věnečku následuje třetí, která je vlastně symetrickou ozdobou vzhledem k věnečku prvnímu. Tyto tři věnečky nad sebou vyplňují přední část hlavy až skoro po temeno. Věnečky jsou z umělých květek, růžiček, konvalinek a podobných umělých květin a ozdob. V týlu je z různobarevných užších i širších stuh vytvořen jakýsi *kulatý koláč*, který se skládá ze dvou i více řad těchto naskládaných stuh, v jejichž středu je umístěná umělá růže nebo malý věneček z umělých květin a skleněných cetek. Pod touto výzdobou ze stuh, které se říká *bedněni* a někdy bývají tyto stuhy naskládané do kruhu, ale jenom staženy do oválu a shora dolů je umístěn *fábor*. Je to bohatý svazek širokých brokátových stuh, které dvojitě splývají asi do poloviny zad. Někdy bývají u uší k ukončení tří věnečků provedeny z úzkých modrých nebo červených stužek *růžicovité mašličky*, od nichž pak visí kratší pentličkovité konce jako další ozdoba.

Starší variantou buchlovického pentlení byla výzdoba na temeni hlavy vytvořená z naskládaných stuh ze spodu obtočena červenou stuhou, na níž bývají našity v jedné nebo ve dvou řadách flitrové prýmký. Tato výzdoba byla nápadnější. Svatební úpravu družek u kroje buchlovického vykazuje při své jednoduchosti i určité dobové varianty odvislé jednak od individuálního vkusu, jednak také od materiálu, který býval k dispozici. Svatební pentlení svojí jednoduchostí zařazujeme k typu ochuzeného pentlení, i když ve své podstatě působí v současnosti velmi bohatě a strojně.

Radikální změna v úpravě hlavy nevěst a družiček

Poslední desetiletí 19. a následně první čtvrtinu 20. století můžeme pokládat za období velkých změn v podobě kroje, potažmo v úpravě hlavy nevěst a družiček. Ty zcela odpovídaly hospodářským a společenským proměnám. Především průmyslová výroba dávala možnost větší výběru látky k šití ženských krojových součástí. Praktická stránka kroje byla znásobená snahou o větší zdobnost. Prvek větší dekorativnosti se odrazil i v novém způsobu výzdoby hlavy při nejdůležitějších slavnostech v rodině i během roku. Sortiment drobně podomácky vyráběných květek z textilu nebo papíru, zajišťovali jednotlivci – původně muži

19. Nevěsta ve starém typu pentlení. Újezdec u Luhačovic 1893. Foto J. Klvaňa.

20. Složitá pentlení (viz pentlení z Újezdce) byla nahrazena věnečky z voskových květů. Těšov 1935. Foto archiv Slovákčého muzea.

21. Pentlení z bílých látkových květů je spojeno v jeden celek, čelovou pentli nahrazuje první věneček, druhý zastupuje káňku. V týlu je dýnko – kulatý koláč a stuhy sahající na záda. Buchovice 2008. Foto L. Tarcalová.

22. K mladšímu typu věnčení patří kruhové věnečky z bílých látkových květů ukončené copy, na Uherskohradištsku ve tvaru lodky. Tupesy 80. léta 20. století. Foto archiv Slovákčého muzea.

nebo ženy *voničkáři*, ale také dílny. Z květů a lístků, doplněné zlacenými nebo stříbřenými prvky, korálky z foukaného skla, zrcátky či dracouny vyráběly drobné jednotlivosti, které povrchově zpevňovaly voskem. Z nich pak pletly věnce či věnečky, vonice a voničky. Mimo již výše jmenovaných krojových okrsků či obcí jako je Kunovicko, Uherskoostrožsko či Veselsko, částečně i Uherskobrodsko (Dolní Němčí), Hornácko či moravské Kopanice kde se dodnes objevují děvčata v původním nebo jen málo upraveném pentlení, všude jinde přistoupila k nošení povoskovaných později látkových věnečků. Tyto můžeme utřídit podle typů na starší a mladší v jednotlivých krojových oblastech či obcích.

Starší typ povoskovaných věnečků se zákonitě nosila v oblastech či obcích, kde se upustilo od původně složitějšího pentlení. Jeho podoba je známa, ale pro malou praktičnost se přestalo nosit. V některých obcích na Uherskobrodsku a Uherskohradištsku, hlavně v první třetině 20. století, měly nevěsty jako znak svého stavu věneček z bílých **voskových květů**; obvykle získával tvar zvednuté čelenky, korunky, ale i kruhu s copem. V Suché Loze, Březové, Bystřice pod. Lop., Bánově a Lopeníku byl věneček nad čelem tvarovaný do špičky a v zadní části s jedním bohatým copem zakončeným přivázanou mašlí. Úpravu hlavy doplňovala zeleň v podobě asparágu. V druhé polovině 20. století, nejen tam, kde se přestalo nosit nápadné pentlení, se přešlo ještě k dalšímu mladšímu typu věnečku, který byl zhotovený z tenkých bílých průsvitných **látkových materiálů** (tylu, etamínu), který je posazený na hlavě v podobě kruhu, mnohdy různě tvarovaný a ukončený **copem**. Věnečky byly doplněné lístky a drobnými stříbrnými perličkami z foukaného skla. Většina těchto věnečků se objevuje u nevěst v obcích mezi Uherským Hradištěm a Uherským Brodem – v Hradačovicích, Veletinách, Drslavicích a u všech malých družiček v dalších obcích na Uherskobrodsku a ve Vlčnově. Na Uherskobrodsku (Újezdec, Nivnice, Horní Němčí, Těšova, Havřic, Prakšice a Pašovice) přijaly věnečky z bílého kvítí zdobící celou hlavu v několika svislých pruzích a končící dvěma copy lelíky. Ty jsou stejně jako celá hlava vypletené asparágem. Věnečky s copy lze považovat za pomyslný zbytek z původního složitějšího pentlení, který měl v tylé řadu pentlí, které kryly záda – *visák, ocas, fábor, vis* apod. Věnečky ukončené copem jsou svojí strukturou jejím pokračovatelem.

Věnečky s copy se postupně zvětšovaly, na Uherskohradištsku do podoby loďky, především v období po druhé světové válce. I zde se tvar loďkových věnečků různí. V Mařaticích a Sadech jsou tvarovány více do špičky, jen s malou volnou plochou na temeni a týlu hlavy, na Staroměstsku a Polešovicku jsou spíše kulatější. Zbylá místa na hlavě se ozdobuje asparágem a malými mašličkami.

Podobná výzdoba hlavy je v oblasti **hanácko slováckém jižní**, když původně nevěsty a družičky nosily vysoký věnec a kotouč. Věnec byl z krámských květů a ze stříbrných i zlatých trásní. Kotouč byl z atlasových širokých i úzkých pentlí připevněný ke spleteným vlasům špendlíky a mosazenými jehlicemi. Vysoký věnec se postavil na hlavu a vzadu se sepal pod závitý kotouče. Kotouč se pak mosaznou jehlicí k závitům při-

23. Široký pestrobarevný věnec svérázového typu. Velké Bílovice 1966. Foto archiv Slováckého muzea.

pevnil. Někde visely od kotouče dolů i pentle. Z tohoto původního pentlení zbyl jen účes nevěsty do vrkoče spletené vlasy a pak ve svislých pruzích a okolo hlavu jednoduchý věneček z drobných bílých voskových kvítků a zelených lístků bez copů.

Posledním typem jsou **kruhové věnečky**, jednoduché kruhové čelenky, které se nejvíce objevovaly u malých družiček tam, kde velké družice a nevěsty mají velké starodávné pentlení např. (Kunovice, Vlčnov, Ostrožsko apod.). I u jednoduchých věnečků zasazující se do vlasů se hlava ozdobuje zelení a bílými stuhami. Na Uherskohradištsku se věnečky v podobě kruhu objevovaly na začátku 20. století, kdy nevěsta měla jeden věneček vpředu na temeni a jeden okolo svázaného vrkoče vzadu, což nasvědčuje jakési návaznosti na staré pentlení skládající se z podobných částí. Po roce 1960 je začaly nosit družičky k městským toaletám oblékaným k obřadním příležitostem.

V mnoha obcích různých regionů Slovácka se staré pentlení nahrazuje obyčejnými věnečky z bílých umělých květin (Vracov, Domanín, Rohatec). Jejich výrobci si ruční produkci natolik zdokonalili, že si zakládali firmy pro výrobu těchto zdobných jednotlivostí.⁶

Odras svérázu v úpravě hlavy

V některých oblastech jihovýchodní Moravy, kde se neudržela tradiční úprava hlavy, ať už několika vrstevním pentlením, a nebo již zlidovělými věnečky z voskových kvítek a dalších zdobných prvků, se zdobila hlava svérázově. V oblasti **mutěnicko hovoranské** bylo kdysi ženské svatební pentlení vzadu čtverhranné, vpředu s korunkovitou ozdobou z rozmarýnu, červených kvítek a pentlení. Kolem hlavy byla pak stužka a věneček z umělého kvítí. Vzadu na ramena a na záda splývalo mnoho pentlí rozmanité barvy. Od tohoto zdobení se upustilo a přešlo se k obyčejnému pestrobarevnému svérázovému věnci okolo hlavy, mnohdy ve tvaru vyšší čelenky, stejně jako u hanácko slováckého kroje severního či jižního. Zde pentlení tvoří dvě části – kotouč a věnec. Nejprve se nasadí na hlavu *kotuč* – kruhová ozdoba z kartonu bohatě zdobena řadami pentlíček složených do smyček. Kotouč se připevní do týlu a nad čelo se posadí vysoký věnec z umělého kvítí, zrcadélek a korálků.

V období 30. až 50. let 20. století si podobně zdobily hlavu ženy k národním oslavám a svátkům, jež oblékaly severokojovský a jihokojovský kroj. Pestré věnečky z krámských květů – papírových větších růží, ostrých barev, středem se rozšiřující si usazovaly na střed hlavy. Vysoké věnce z dělaných květin byly obvykle dva. Jeden napředu a druhý vzadu a oba za temenem se spojovaly.

Přechod od pentlení k čepci

Na Slovácku jsou však regiony, kde původní ovinutí hlavy čelovou stuhou a kánkou, s dýnkem v týlu a stuhami na šíji, později s dekorativním věncem, se vůbec neobjevuje. Patří k nim oblast **nejjižnější Moravy**. Je známé chození v *růži* (Dolní Bojanovice, Týnec) v čepci, který má válcovitý tvar, obšitý červenou květovanou hedvábnou látkou a naň se váže bílá tylová, nevyšíváná šatka olemovaná krajkami. Na to se zepředu uváže věneček z rozmarýnu dozadu pak věnec z dělaného kvítí. Zadní část otvoru – dýnko čepce je zakryto kruhovitou barevnou výplní *zv. růža*, někdy zhotovena z umělých kvítek. Pod růží je připevněno několik pestrých barevných pentlí sahajících až ke kolenům. Tato růže je jakýmsi přechodem od lanžhotských rožků k pentlení z jižní části hanáckého Slovácka. Právě dýnko růže je hodně podobné *kotučí* pentlení vacenovických nevěst.

I v Lužicích a Josefově byla známá z konce 19. století úprava vlasů *na zahrádku*, za ní je věnec a v týlu na smyčku navázané různobarevné pentle, které splývají vzadu až po pás a dva visí přes prsa. Obě popsané pentlení jsou přechodným typem k pentlení nejmladšímu z Podluží – čepci – *rožkům*. V Lanžhotě se dosud ovinují bohatě černě vyšitou šatkou na konci s krajkami *ficlemi*. Váže na čepce k čelu, po celé délce ji lemují paličkovaná krajka. Oba konce jsou bohatě vyšíváné, někdy je vyšíváný konec rozdělen do dvou polí oddělených paličkovanou vložkou. Šatka sahá oběma konci až pod kolena. V týlové části čepce má nevěsta malou kytičku z umělých kvítků, což je jediná květinová

24. Úprava vlasů *na zahrádku*, za ní je věnec z voskových kvítků a v týlu na smyčku navázané různobarevné pentle, které vzadu splývají. Josefov 1939. Fotoarchiv Slovákckého muzea.

25. Nejmladším typem pentlení jsou *rožky*, čepce, který se převazuje šátkou s krajkami. Lanžhot 1890. Foto J. Klvaňa.

26. Nevěsta *v růži* – v pentlení v podobě čepce, který má kulaté dýnko a je z naskládaných stuh s tylovou šátkou přes hlavu, s konci volně ležícími na zádech i se stuhami od dýnka. Přes temeno je věneček z rozmarýnu. Dolních Bojanovice 1892. Foto J. Klvaňa.

27. Týlová část pentlení – čepce s kruhovitou barevnou výplní zv. *růža*. Dolní Bojanovice 1892. Foto J. Klvaňa.

výzdoba nevěsty. Šatka se nosí jen při slavnostních příležitostech – svatbách, pohřbech, primicích.

Klvaňovy fotografie z let 1892 nám představují i pentlení v podobě čepce, který má kulaté dýnko z naskládaných stuh s tylovou šatkou přes hlavu s konci volně ležícími na zádech i se stuhami od dýnka. Přes temeno je věneček z rozmarýnu.

Ve Strážnici, v Petrově, Sudoměřicích a Rohatci se dávaly nevěstám po svatebním obřadu čepce se širokými dlouhými stuhami, které byly bohatě zdobené našitými patáčky, ovesnými zrnky, kuličkami z foukaného skla. Vytvářely na čepci bohaté zdobné ornamenty, stejně jako na dlouhých stuhách, které byly vzadu uvázány do velké mašle a konce stuh sahaly až k dolnímu konci zadní sukně. Čepce šitý z pastelového hedvábí měl při okraji naskládanou širší krajku, která rámovala obličej; ten se nevěstě v čepci dost ztrácel. Strážnický čepce se stal nedomyšlitelnou součástí nevěsty, i když původně jejím znakem nebyl.

Součástí svatebního oděvu byla upravená hlava, jejíž základem byla stuha nad čelem, doplňovala ji malá korunka (věneček) z živé zeleně rostlin a květů a stuhy v týlu; vše symbolizovalo svobodný stav a poctivost svobodného děvčete. Během času věnečky z živých květů zanikly. Týl začalo halit dýnko se spuštěnými stuhami na záda, živé květy nahradil věnec z umělých květů v různých tvarech s mnoha doplňky. Změny v úpravě hlavy způsobovala snaha pro praktičtější a lehčí úpravě hlavy, avšak trvalá touha po bohatosti a dekorativnosti byla splněna nově vyráběnými zdobnými prvky pro spletení věnců v jednotlivých oblastech i obdobích tvarově i objemově různých. Přesto, že se v hodně obcích a regionech přešlo od druhé poloviny 20. století k jednoduchým věnečkům (i u městských svateb) i dnes živá zeleň zůstala součástí upravené hlavy krojované nevěsty či družiček. Věncování nevěsty a další svatební atributy – ženichova vonice či rozmarýnové věnečky kladené při svatebním obřadu novomanželům na hlavu, měly v životě manželů velkou cenu. Manželé si tyto atributy opatrovali po celý svůj život, mnohdy uchovávali ve zdobné krabičce či zasklené v rámu.

Pentlení, které bylo obřadním a normativním znakem nevěsty se nejen měnilo ve své podobě, ale i v pevnosti funkce. Oslabení funkčnosti pentlení, především v označení nevinnosti nevěsty a družiček, bylo způsobené celkovým pokrokem života společnosti, především života mladých lidí, kde posun norem a uvolnění nijak *nehrozilo* nošení slavnostního pentlení či věnečků při rodinných a církevních obřadech a slavnostech.

Poznámky:

- 1 K l v a ň a, J.: O „pentlení“ nevěst a družiček na Moravě. Český lid 4 (1895) 417–444.
- 2 W i n t e r, Z.: *Dějiny kroje v zemích českých*. Praha 1893.
- 3 Srov. *Dokumentace lidových krojů Slovácko. Kroj Kopaničářský*. Družstevní velkoobchod s družstevním zbožím. Uherské Hradiště, nedat., nestr.
- 4 K l v a ň a, J.: *Lidové kroje na moravském Slovensku*. In: Moravské Slovensko díl I. Praha 1923, s. 193.
- 5 Srov. K l v a ň a, J.: *Lidové kroje na moravském Slovensku*. In: Moravské Slovensko díl I. Praha 1923, s. 151–152.
- 6 V období mezi dvěma světovými válkami měl velkou provozovnu na výrobu a vývoz umělých květů, listů a náhrobních věnců v Uherském Hradišti Jan Perůtka. Výroben bylo na Slovácko asi více. V období po roce 1960 se věnoval výrobě a výzdobě umělými květinami Josef Hanák z Jalubí. Po několik let vyrábí drobná umělá kvítka Marie Skřežinová ze Zlechova a tvoří z nich věnečky a voničky z různých oblastí Slovácka. Viz H a b a r t o v á, R., *Ruční výroba textilního kvítí nezaniká* – tvorba Marie Skřežinové. Slovácko 50, 2008, s. 411–420.

Literatura:

- B e n e š, J.: *Čepení nevěsty jako lidový obřad*. Malovaný kraj 24 (1988), č. 3, s. 16.
Dokumentace lidových krojů Slovácko. Družstevní velkoobchod s oděvním zbožím. Uherské Hradiště – kroje ze všech regionů.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Sv. I., II., SAV Bratislava, 1995.

Hornácko. Brno 1966.

Klvaňa, J.: O „pentlení“ nevěst a družiček na Moravě. Český lid 4 (1895) 417–444.

Klvaňa, J.: *Lidové kroje na moravském Slovensku*. In: Moravské Slovensko díl I. Praha 1923, s. 97–252.

Kováčovičová, S.: *Vývin slovenského ľudového odevu*. Príloha k publikácii: Markov, J.: *Slovenský ľudový odev v minulosti*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1956.

Ludvíková, M.: *Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814*. Brno 2000.

Matusková, J.: *Zaplétání vlasů na Podluží*. Folia ethnographica 39 (2005) 137–151.

Nosalová, V.: *Slovenský ľudový odev*. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1982.

Petráková, B.: *Poznámky ke genezi dívčího věnce v tradiční lidové kultuře. Na příkladu rekonstrukce pentlení nevěsty na luhačovickém Zálesí a ve Zlíně*. Folia ethnographica 39 (2005) 57–70.

Tarcalová, L.: *Klobúček s pérkama, věneček s pantlama. Úvazy, pokrývky a úpravy hlavy*. Katalog ke stejnojmenné výstavě. Uherské Hradiště 2004, 28 s.

Tarcalová, L.: *Pentlení, věnečky a vonice jako součást obřadního oděvu*. (Příspěvek zpracován na základě sbírkového fondu Slovákého muzea Uherském Hradišti. In: *Lidový textil a textilní sbírky v muzeích*. EÚ MZM, Brno 1998, s. 8–10.

Sedlářová, V.: *Soupis lidového oděvu v Buchlovicích*. Lidová kultura východní Moravy. Studie KVÚ Gottwaldov 1960, s. 87–93.

Skácel, J.: *Čtení o Strážnici*. Muzejní spolek a město Strážnice 1999.

Stárci a stárky ve Velkých Bílovicích. Velké Bílovice 2006.

Štěpka, J.: *Pentlení nevěsty*. Malovaný kraj 14 (1978), č. 1, s. 20–21.

Václavík, A.: *Podunajská dedina v Československu*. Bratislava 1925.

Wintz, Z.: *Dějiny kroje v zemích českých*. Praha 1893.

Zibrť, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*. Praha 1892.

PhDr. Luďmila Tarcalová (n. 1946) zastává funkci vedoucího národopisného oddělení Slovákého muzea v Uherském Hradišti. V oboru se specializuje na lidový oděv a obřadní lidovou kulturu. V posledních letech se mimo hodové tradice zaměřuje na komplexní zpracování lidového oděvu a jejich součástí na Uherskohradištsku.

Ribboning of Brides and Bridesmaids in the Southeast Moravia

Abstract

Folklore costume with its variety of costume accessories has acquired its current appearance through natural development. In every period, the costume was a sign of a person wearing it. The costume signified age category, social status, occasion at which it was worn, and also gender and marital status. Not only the costume itself but namely special treatment of head and properly decorated headdress served as the significant sign of a geographic locality or status. From the wide-ranging problematic of head styling and headwear, we have decided to focus on its subpart, ceremonial head decoration of brides and bridesmaids in the Southeast Moravia.

A single girl used to wear no headdress. The written and iconographic accounts mention the fact that single girls since the Middle Ages used to weave braids and tie them in ribbons. Another ribbon was attached to the forehead. At the turn of the 18th and 19th centuries, the wide ribbons were replaced by a patch of cloth which has remained a base strip for some kinds of ribboning. To the strip above a forehead, the so called *věneček* (“chaplet”) was attached. It consisted of one or three small cockades made of colorful ribbons, of which the middle one was usually decorated with twigs of rosemary. The ribboning arrangement later grew by inclusion of additional parts, such as *korunka* (“little crown”) or attachments to the crown of the head. The number of ribbons reaching from the crown part all the way to the middle of the back gradually grew until it formed a separate part known as *ocas* (“tail”). The oldest Southeast-Moravian type of head ribboning or decoration consists of four parts: two forehead strips, a small chaplet on the crown of the head and hanging ribbons on the back side. The next degree of development is the addition of *dýnko*, a cover for hair twisted in the back of the head.

From around the mid 19th century, the head decoration took on another item – *věneček* or a chaplet, which was added to the existing four parts – forehead ribbon, crown chaplet, *dýnko* for cover the hair in the back,

and ribbons on the back. Big and pompous chaplets became typical for the regions of Uherskohradištsko, Kunovice, Veselsko and Uherskoostrožsko. The cover part of the head had to be solidified because of the weight and volume of the chaplet, namely in Vlčnov, Luhačovice-Zálesí region and villages around Uherský Brod where ribboning disappeared.

Some remains of traditional ribboning can be seen in Buchlovice, across the Vracov costume islet, north and south parts of the Kyjovsko region all the way to Strážnice, where a new configuration appeared. Here, we note the absence of the big chaplet and most notably the forehead ribbon which has been pushed to the crown of the head and was replaced by a thin ribbon which has lost its function of a hair cover. The parts that remained include *dýnko* and ribbons hanging in the back.

The last decades of the 19th and the first ones of the 20th centuries can be considered period of great changes in the appearance of costumes, and consequently also that of headdresses of brides and bridesmaids. Waxed round chaplets came into usage, which in some villages (especially in the second third of the 20th century) assumed a shape of a raised diadem or crown. Another younger type of headdress is a chaplet of circular shape attached to the head ending with a braid. This could be perhaps considered a remnant of the original complex arrangement, namely the back ribbons part of it.

In some parts of Southeast Moravia, from where the traditional head decoration had disappeared (be it the one consisting of several layers of ribbons or the chaplets of waxed flowers and other decorative elements), people used improvised solutions, mostly colorful chaplets, sometimes shaped higher as a diadem. In the period between 1930s to 1950s, similar decorations were worn at national celebrations and holidays by women in the North-Kyjov as well as South-Kyjov costume types.

However, within the Slovácko region, there are sub-regions where there are no signs of the original layered ribboning arrangement. Those include the Southermost part of Moravia – Podluží, where a cap is worn, onto which a scarf is tied. In the nape part, a bride wears a small bouquet made of artificial flowers.

The wedding costume included a head decoration, based on ribbon above the forehead and complemented by a small chaplet made of living greenery and flowers, and with ribbons in the back. All of these symbolized the virgin status and innocence of an unmarried girl. Over time, the chaplets made of living greenery had disappeared and were replaced by artificial ones, varying in numbers as well as shapes. The changes were caused by the need of a more practical and lighter head decoration, but the permanent desire of rich decoration was met by newly produced decorative elements used for weaving chaplets of varied shapes and volumes, depending on time and place. In spite of the fact that since the 1950s, many villages turned to simplified chaplets (also true for town weddings), live flowers have remained a part of wedding headdress of costumed brides.

The ribboning which was a ceremonial and normative sign of a bride has not only changed in appearance, but also in the solidity of its function. The weakening of the ribboning function, mostly in its denoting the innocence of the bride and bridesmaids, was caused by the general progress of the life of the society, namely the life of the young people. The shift of norms, their loosening and movement towards decorativeness did not *threaten* the wearing of ceremonial ribboning and chaplets at family and church ceremonies and festivities. In spite of that, there are comparatively few traditional weddings and other opportunities for wearing ribboning.

Bänderdekoration am Kopfschmuck für Bräute und Brautjungfern in Südostmähren

Zusammenfassung

Die Volkskleidung mit einer Reihe von Trachtelementen hat ihre gegenwärtige Gestalt auf natürlichem Wege erreicht. Zu jeder Zeit spiegelte sie die Eigenheiten ihres Trägers wider. Die Tracht lieferte dem kundigen Betrachter eine Vielzahl Informationen. Sie zeigte an: – die Altersstufe, die soziale Stellung, den Anlass, aber auch das Geschlecht und den Personenstand. Nicht nur die Kleidung selbst, sondern auch die gehörig geschmückte Kopfbedeckung waren das Merkmal der Standeszugehörigkeit und der bestimmten Region. Unser Bericht behandelt nur einen Ausschnitt des breiten Themenbereichs – die zeremonielle Kopfdekoration für Bräute und Brautjungfern in Südostmähren.

Alle unverheirateten Mädchen gingen barhäuptig. Aus schriftlichen und ikonographischen Quellen geht hervor, dass unverheiratete Mädchen bereits im Mittelalter Zöpfe flochten und diese in ihrer ganzen Länge mit Schleifen umbanden. Ein weiteres Band wurde um die Stirn gebunden. An der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert wurden statt breiter Bänder Tuchstreifen genutzt, die bei einigen Kopfdekorationen als Unterlagenstreifen blieben. Hinter den um die Stirn angelegten Streifen wurde ein *Kopfkränzchen* – eine bis drei kleine Kokarden aus bunten Bändern angemacht, wobei gewöhnlich die mittlere Kokarde mit verflochtenen Rosmarinzweigen geschmückt wurde. Durch Zugeben von weiteren Teilen – *Kopfkränzchen*, *Brautkrone* –, die am Kopfscheitel befestigt wurden, hat sich die Bänderdekoration erweitert. Die Anzahl der aufgeschichteten Bänder, die von der Brautkrone bis zur Rückenmitte reichten, vermehrte sich mit der Zeit und bildete einen weiteren selbständigen Teil, den so genannten *Schwanz*. Zu dem ältesten Bänderdekorationstyp in Südostmähren gehören vier Teile: zwei Stirnbänder, ein *Kopfkränzchen* am Kopfscheitel,

eher in Form einer Krone, und herabhängende *Bänder* am Rücken. Als zweite Entwicklungsstufe wird ein hinzutretender Bestandteil – der Deckel für zusammengerollte Haare – angesehen.

Ungefähr ab Mitte des 19. Jahrhunderts wurde neben den vier grundlegenden Teilen – dem Stirnband, der Krone, dem Haardeckel und den Kopfscheitelbändern ein *Kopfkrantz* zum Bestandteil der Kopfdekoration. Die nächste Zeitperiode war durch reiche Dekorativität gekennzeichnet. Für das Gebiet von Uherské Hradiště, Kunovice, Veselí nad Moravou und Uherský Ostroh wurden große prunkvolle Kopfkränze typisch. Im Gebiet von Uherský Brod, Vlčnov und Zálesí wurde die Bänderdekoration wegen des massiven Kranzes mit einem Umschlag versehen.

In der Region von Buchlovice über die Vracov-Insel, das Nord- und Südgebiet von Kyjov bis zu Strážnice, wo eine neue Komposition entstand, kann die traditionelle Bänderdekoration als verarmt betrachtet werden. Der *große Kranz* fehlt und die Stirndekoration ist bis zum Kopfscheitel hintergerückt, wobei das Stirnband zu einem schmalen Bändchen geworden ist. Dieses Band soll nicht mehr die Haare decken, sondern nur verzieren. Der Haardeckel sowie die herabhängenden Bänder am Nacken sind erhalten geblieben.

Das letzte Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts und das darauf folgende erste Viertel des 20. Jahrhunderts brachten große Veränderungen, die Volkstrachten und Kopfdekorationen für Bräute und Brautjungfern betrafen. Man zog eingewachste rundförmige kleine Kränzen vor, die in einigen Gemeinden, besonders im zweiten Drittel des 20. Jahrhunderts, in Form von gehobenen Stirnbändern und Kronen auftraten. Zu einem jüngeren Typ sind kreisförmige, mit einem Zopf beendete Kränchen zu zählen. Dieser Teil der Kopfdekoration kann für einen imaginären Rest des ursprünglichen komplizierten Kopfaufputzes mit einer Menge von Bändern am Rücken gehalten werden.

In einigen südostmährischen Regionen, wo die traditionelle Kopfdekoration – ob in Form von mehrschichtig aufgelegten Bändern oder volkstümlich gewordenen rundförmigen Kränzen mit Wachsblumen und weiteren Schmuckelementen – nicht mehr getragen wurde, hat man den Kopf einer Braut eigenartig geschmückt: mit einfachen buntfarbigen Kränzen, manchmal in Form eines höher gesetzten Stirnbands. Im Zeitraum zwischen den 30. und 50. Jahren des 20. Jahrhunderts haben die Frauen im südlichen und nördlichen Gebiet von Kyjov ihre Köpfe zu Nationalfesten und feierlichen Veranstaltungen in ähnlicher Weise geschmückt.

In der Mährischen Slowakei gibt es jedoch Regionen, wo die ursprüngliche Bänderdekoration überhaupt nicht in Erscheinung trat. Eine der Regionen ist Podluží im südlichsten Teil Mährens, wo Frauen eine Haube und darüber ein Kopftuch tragen. Am Scheitelteil der Brauthaube ist ein kleiner Kunstblumenstrauß befestigt.

Der Kopfputz galt als Bestandteil des Hochzeitskleides. Über der Stirn wird ein Band getragen, ergänzt mit einem Kränzchen aus frischen Blumen und Pflanzen und mit Bändern am Kopfscheitel; alles symbolisierte Unschuld eines unverheirateten Mädchens. Mit der Zeit wurden die Frischblumenkränzchen durch Kunstblumenkränzchen verschiedener Formen und von beliebiger Zahl ersetzt. Änderungen am Kopfputz wurden durch die Tendenz zu eher praktischen und einfachen Kopfdekorationen verursacht, jedoch die dauernde Sehnsucht nach reichem und verzierendem Schmuck wurde dank neu hergestellten Zierelementen gestillt. Diese Elemente können in einzelnen Gebieten in jeder Jahreszeit beim Flechten verschiedener Kränze unabhängig von Form und Größe eingesetzt werden. Obwohl man ab der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts in vielen Gemeinden und Regionen einfache Kränzchen auch bei Hochzeiten in der Stadt trug, blieben frische Blumen auch heute ein Teil der Kopfdekoration für Tracht tragende Bräute und Brautjungfern.

Die Bänderdekoration des Kopfes als zeremonielles und normatives Zeichen der Braut veränderte sich nicht nur in ihrem Aussehen, sondern auch in der Stabilität ihrer Funktion. Die Abschwächung der Funktionsfähigkeit von Bänderdekoration, vor allem als Ausdruck der Unschuld von unverheirateten Mädchen und Brautjungfern, erfolgte aus dem allgemeinen Fortschritt im Leben der Gesellschaft, insbesondere bei jungen Leuten. Durch Lockerung bisheriger Normen und Verschiebung von Grenzen im Sinne einer größeren Dekorativität wurde die feierliche Bänderdekoration oder Kränzchen als anlässlich Familien- oder Kirchenfesten getragener Kopfschmuck dadurch nicht gefährdet. Die Gelegenheiten zu traditionellen Hochzeitsfeiern samt Kopfdekorationen sind leider selten.

Upravování hlavy stárky k hodové obchůzce. Prakšice 2008. Foto I. Bandriová.